

University of Groningen

Inhoud, gevolgen en toepassingen van nieuwe pensioenverslaggevingsregels in Nederland ter Hoeven, Ralph

Published in:
Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2011

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

ter Hoeven, R. (2011). Inhoud, gevolgen en toepassingen van nieuwe pensioenverslaggevingsregels in Nederland. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 85(12), 621-637.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Inhoud, gevolgen en toepassing van nieuwe pensioenverslaggevingsregels in Nederland

Ralph ter Hoeven¹

SAMENVATTING De Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ) publiceerde in april 2009 een geheel vernieuwde Richtlijn 271.3 (pensioenen). Deze Richtlijn bevat een ingrijpende verandering in de wijze waarop pensioenregelingen in de jaarrekening van werkgevers moeten worden verwerkt en neemt nadrukkelijk afstand van de in de 'oude RJ 271.3' opgenomen IAS 19-benadering. Opmerkelijk was dat werkgevers de twee maanden daarvoor op 2 februari 2009 gepubliceerde ontwerp-Richtlijn reeds vervroegd mochten toepassen. In dit artikel wordt onderzocht in hoeverre Nederlandse werkgevers die zijn aangesloten bij ondernemingspensioenfondsen RJ 271.3N(nieuw) vervroegd hebben toegepast, wat de invloed is geweest van deze wijziging in de regels op het vermogen en resultaat van de onderneming en in hoeverre wordt voldaan aan de toelichtingsvereisten van RJ 271.3N. Uit het onderzoek blijkt dat een grote meerderheid van de ondernemingen gebruik heeft gemaakt van de mogelijkheid tot vervroegde toepassing van het nieuwe stelsel. De gevolgen van de stelselwijziging worden over het algemeen adequaat toegelicht. Echter, de toelichtingsvereisten die betrekking hebben op het pensioenreglement en de uitvoeringsovereenkomst worden zeer gebrekkig nageleefd. Betere naleving van juist deze toelichtingsvereisten is van belang voor het inzicht van de gebruikers van de jaarrekening in de door ondernemingen gelopen risico's voortkomende uit (toegezegde) pensioenregelingen.

RELEVANTIE VOOR DE PRAKTIJK Dit artikel geeft de lezer inzicht in de veranderingen van de regels inzake de verwerking van pensioenen in de jaarrekening van de werkgevers die onder Titel 9 BW2 rapporteren. Het geeft gedetailleerd aan in hoeverre verschillende door de RJ bepaalde toelichtingsvereisten worden nageleefd. Het benoemt gebieden waarop de toelichting tekortschiet en het geeft 'best practices' ter verbetering van de kwaliteit van de financiële verslaggeving. Tevens wordt inzicht gegeven in de mate van vervroegde toepassing en de cijfermatige invloed van de door de regels afgedwongen stelselwijziging.

1 Inleiding

Na een zeer moeizaam totstandkomingstraject (Ter Hoeven en Laning, 2010) werd in 2003 de reeds vijf jaar daarvoor gepubliceerde IAS 19 (Employee Benefits; de

pensioenstandaard van de International Accounting Standards Board) in de Richtlijnen van de Raad voor Jaarverslaggeving (RJ 271) geïncorporeerd. Deze incorporatie betekende dat toegezegde pensioenregelingen op een 'Angelsaksische wijze' dienden te worden verwerkt in de jaarrekening. Het Angelsaksische element wordt veroorzaakt doordat IAS 19 op zijn beurt weer is gebaseerd op SFAS 87; de Amerikaanse pensioenverslaggevingsstandaard die door de Financial Accounting Standards Board reeds in december 1985 werd gepubliceerd. De in 2003 gepubliceerde RJ 271 gold voor jaarrekeningen aanvangend op of na 1 januari 2005.

De opname van de internationale regels in de Richtlijnen van de RJ is van het begin af aan omstreden geweest en bekritiseerd door ondernemingen en pensioenkoepels. De kritiek spitste zich toe op het vlak van administratieve lasten (actuarissen moesten worden ingeschakeld om de complexe berekeningen te maken), de complexiteit van de gehanteerde methodiek, de uitgebreide toelichtingen in de jaarrekening, maar vooral op de geringe aansluiting tussen de voorgeschreven verwerkingsmethodiek en de Nederlandse pensioensituatie. Dit laatste heeft alles te maken met het strikte onderscheid dat IFRS kent tussen toegezegd-pensioenregelingen (*defined benefit*) en toegezegde-bijdrageregelingen (*defined contribution*). In het eerste type regelingen wordt verondersteld dat de werkgever de drager is van de actuariële risico's terwijl in de tweede categorie de werkgever alleen maar vaste premies hoeft te betalen en dus van actuariële risico's gevrijwaard is. De werkelijkheid in Nederland is veel weerbarstiger. Met name sinds de inwerkingtreding van de nieuwe Pensioenwet (2007) is het overduidelijk dat de actuariële risico's voortkomend uit pensioentoezeggingen worden gedeeld tussen de werkgever enerzijds en de fondsdeelnemers anderzijds (Ter Hoeven en Laning, 2010).

Inmiddels heeft de RJ het desbetreffende hoofdstuk 271.3 volledig herschreven waarbij afscheid is genomen van de IAS 19-systematiek. De nieuwe RJ 271.3 (in dit artikel

aangeduid met RJ 271.3N) werd in februari 2009 als ontwerp-Richtlijn (RJ, 2009a) gepubliceerd maar vervroegde toepassing werd expliciet toegestaan hetgeen gezien de ontwerp-status zeer uitzonderlijk te noemen is. Het bood in ieder geval Nederlandse niet-beursgenoteerde ondernemingen² de gelegenheid om reeds in de jaarrekening over 2008 de nieuwe (ontwerp)standaard toe te passen. De gewijzigde standaard is na een korte commentaarperiode welhaast ongewijzigd bekrachtigd in RJ-Uiting 2009-6 (RJ, 2009b) en dient vanaf 1 januari 2010 (althans voor boekjaren beginnend op of na deze datum) te worden toegepast.

Deze korte schets maakt duidelijk dat de IAS 19-benadering in de Nederlandse regelgeving geen lang leven beschoren is geweest. In het eerder aangehaalde artikel van Ter Hoeven en Laning (2010) wordt ingegaan op de beweegredenen die de RJ heeft gehad voor de radicale ingreep in de pensioenverslaggevingsregels en het grote verschil dat daarmee is veroorzaakt ten opzichte van IAS 19. In dit artikel zullen de belangrijkste inhoudelijke elementen van RJ 271.3N worden beschreven (paragraaf 2 tot en met 5) en zal verder de nadruk liggen op het empirisch jaarrekeningonderzoek (paragraaf 6 en 7). Allereerst is het interessant na te gaan in hoeverre ondernemingen gebruik hebben gemaakt van de mogelijkheid om RJ 271.3N vervroegd toe te passen (paragraaf 6). Gezien het feit dat RJ 271.3N tegemoet komt aan de bezwaren van RJ 271.3-oud en uitgaat van een veel minder complexe verwerkingswijze, bestaat de verwachting dat veel ondernemingen van deze vervroegde toepassing gebruik hebben gemaakt. Ook het effect van de wijziging in de pensioenverslaggevingsregels in de jaarrekening van de werkgevers is wat mij betreft een relevante onderzoeksvraag. Levert overgang van RJ 271.3-oud naar RJ 271.3N majeure effecten op of valt de invloed op kengedaten als het eigen vermogen en het perioderesultaat eigenlijk wel mee? Tot slot zal aandacht worden besteed aan de naleving van de eisen die de RJ heeft gesteld aan de toelichting van pensioenregelingen in de jaarrekening (paragraaf 7) en wordt afgesloten met conclusies en aanbevelingen (paragraaf 8).

2 De twee benaderingen voor de verwerking van pensioenen in de jaarrekening

Alvorens in te gaan op de specifieke bepalingen van RJ 271.3N zal eerst een korte schets worden gegeven van twee hoofdbenaderingen voor de verwerking van pensioenen in de jaarrekening van de werkgever. De verandering van RJ 271.3-oud naar RJ 271.3N is feitelijk een 'switch' van de ene naar de andere benadering.

Conceptueel kunnen in de verslaggevingsstelsels die wereldwijd worden toegepast twee hoofdbenaderingen voor het verwerken van toegezegde pensioenen in de jaar-

rekening van de werkgever worden onderscheiden. De eerste benadering houdt in dat de werkgever de financiële gevolgen van een pensioentoezegging als een rechtstreekse verplichting aan zijn werknemer opneemt in de jaarrekening. De werkgever dient in dit model een beste schatting te maken van de kasstromen die voortkomen uit de jaarlijkse pensioenaangroei tijdens het actieve dienstverband van de werknemer. De kosten van de pensioenaangroei worden vervolgens als onderdeel van de pensioenkosten respectievelijk pensioenverplichtingen in de jaarrekening opgenomen. Naast de kosten die samenhangen met de jaarlijkse pensioenaangroei tijdens diensttijd (*service costs*) worden ook kosten en opbrengsten verantwoord die samenhangen met het aanhouden van pensioenvermogen en de uitgestelde betaling van de pensioengelden, zoals daar zijn: het rendement op het pensioenvermogen en de oprenting van de pensioenverplichting. Op deze wijze wordt bewerkstelligd dat de pensioenverplichting en het pensioenvermogen op een actuariële waarderingsbasis³ in de jaarrekening van de werkgever worden geïntegreerd. Deze benadering wordt door IFRS, US-GAAP en RJ 271-oud gehanteerd ongeacht de aanwezigheid van een pensioenuitvoerder. Er wordt feitelijk dwars door de pensioenuitvoerder heen gekeken; deze is als het ware non-existent omdat de verplichting tussen de werkgever en de werknemer centraal staat. Deze benadering wordt ook wel als de *verplichting-aan-de-werknemer-benadering* aangeduid.

In de tweede benadering wordt ervan uitgegaan dat, ter wille van de uitvoering van de pensioenregelingen en het veilig stellen van het opgebouwde pensioenvermogen, een pensioenuitvoerder tussen de werknemer en de werkgever zal komen te staan, hetgeen in Nederland in de regel ook het geval is.⁴ De verantwoordelijkheid voor het uitbetalen van de pensioenen wordt overgenomen van de werkgever die als tegenprestatie in de regel pensioenpremies dient af te dragen. De pensioenuitvoerder en niet zozeer de werknemer vormt in deze benadering de contractpartij van de werkgever. In de berekening van de pensioenverplichting wordt niet zozeer berekend wat de werkgever de werknemer verschuldigd is, maar welke verplichtingen er nog bestaan tegenover de pensioenuitvoerder. De vraag is dan meer voor welk bedrag de werkgever door het fonds of de verzekeraar nog aansprakelijk kan worden gesteld, bijvoorbeeld in de situatie van een dekkingstekort. In de Richtlijnen van de RJ geldend voor jaarrekeningen met een boekjaar aanvangend vóór 1 januari 2005 werd deze benadering gevolgd, terwijl tot voor kort de eerste benadering moest worden toegepast. Met de op 2 februari 2009 gepubliceerde ontwerp-Richtlijn 271.3 wordt radicaal en met onmiddellijke werking teruggekeerd naar de laatste benadering, die ook de wel de *verplichting-aan-de-pensioenuitvoerder-benadering* wordt genoemd.

Mij is geen verslaggevingstelsel bekend die beide benaderingen door een overkoepelend beginsel combineert. Dit zou bijvoorbeeld mogelijk zijn door het toepassen van een risicobenadering waarbij pas van de verplichting-aan-de-pensioenuitvoerder-benadering mag worden uitgegaan als de uitvoerder, of beter gezegd, de deelnemers in de regeling, het merendeel van de risico's overnemen die uit de pensioentoezegging voortvloeien. Op deze wijze wordt de partij tegenover welke de werkgever zijn verplichting dient te bepalen afhankelijk gesteld van de inhoud van diverse overeenkomsten en van mogelijke wettelijke bepalingen inzake de risicodeling tussen de bij de pensioenregeling betrokken partijen.^{5,6}

3 De belangrijkste veranderingen in RJ 271.3N

3.1 Onderscheid DB en DC

Het onderscheid dat in de vorige paragraaf aan de orde kwam, richt zich feitelijk op de vraag ten opzichte van wie de werkgever een verplichting heeft (pensioenfonds of werknemer). Een ander onderscheid dat gemaakt kan worden gaat in op de aard van de toezegging. Wordt er slechts een bijdrage toegezegd, dan wordt gesproken over een beschikbare-premieregelingen (defined contribution; DC) of toegezegde-bijdrageregeling. Wordt er een uitkering na pensionering toegezegd, dan spreken we van een toegezegd-pensioenregelingen (defined benefit; DB). Dit onderscheid was feitelijk een basisbeginsel van IAS 19 en de hierop gebaseerde RJ 271.3-oud.

Een toegezegde-bijdrageregeling wordt in deze standdaarden gedefinieerd als een regeling waarbij een werkgever vaste bijdragen afdraagt aan een afzonderlijke entiteit, en geen in rechte afdwingbare of feitelijke verplichting heeft om verdere bijdragen te betalen indien deze entiteit niet over voldoende activa beschikt om alle personeelsbeloningen te betalen die verband houden met werknemersprestaties tot aan de balansdatum. Alle andere regelingen zijn toegezegd-pensioenregelingen die volgens een verplichting-aan-de-werknemer-benadering dienen te worden verwerkt. Deze classificatiewijze is binair te noemen (indien geen DC dan DB) en doet geen recht aan het feit dat risico's in verschillende varianten kunnen worden gedeeld tussen werkgever en de deelnemers in het fonds. Het strikte onderscheid tussen DB en DC was vanaf het begin een belangrijk kritiekpunt op IAS 19.

Het meest in het oog springende element van de nieuwe Richtlijn is dat het onderscheid tussen 'DC en DB' is komen te vervallen. Er is wel een nieuw hoofdonderscheid voor in de plaats gekomen en wel Nederlandse regelingen die onder de Pensioenwet vallen versus buitenlandse regelingen die niet vergelijkbaar zijn met de wijze waarop het Nederlandse pensioenstelsel is ingericht en functioneert.

3.2 Nederlandse versus buitenlandse regelingen

Voor de Nederlandse regelingen die onder de Pensioenwet vallen dient te worden uitgegaan van een 'verplichting-aan-de-pensioenuitvoerder-benadering'. In deze benadering dient:

- De werkgever de aan de pensioenuitvoerder te betalen premie als last in de winst-en-verliesrekening te verantwoorden;
- De werkgever aan de hand van de uitvoeringsovereenkomst te beoordelen of, en zo ja welke verplichtingen naast de betaling van de jaarlijkse aan de pensioenuitvoerder verschuldigde premie op balansdatum bestaan. Deze additionele verplichtingen leiden tot lasten voor de werkgever;
- De waardering van de verplichting de beste schatting te zijn van de bedragen die noodzakelijk zijn om deze per balansdatum af te wikkelen. Omdat dit bedragen aan de pensioenuitvoerder betreffen is hiervoor geen actuariële methodiek en in beginsel dus geen actuaris benodigd.

Deze benadering betekent concreet dat de werkgever geen pensioenverplichting op de balans hoeft op te nemen als hij aan al zijn verplichtingen tegenover het fonds of de verzekeraar heeft voldaan.

Daarnaast onderkent de RJ ook nog een 'verplichting-aan-de-werknemer-benadering' waarbij de verplichting die voortvloeit uit een door de werkgever gedane pensioentoezegging gebaseerd wordt op de pensioenuitkeringen die na afloop van de actieve diensttijd aan de werknemer worden gedaan en waarvan de hoogte wordt vastgesteld op basis van een actuariële waarderingmethodiek. Deze benadering hoeft echter alleen maar te worden gevolgd indien:

1. er sprake is van een pensioenregeling voor directeuren-groootaandeelhouders die in eigen beheer wordt gehouden. Het wordt overigens door de RJ toegestaan deze eigen-beheers-verplichting volgens de fiscale grondslagen te waarderen;
2. het een buitenlandse pensioenregeling betreft die niet vergelijkbaar is met de wijze waarop het Nederlandse pensioenstelsel is ingericht en functioneert. De waardering van een dergelijke regeling dient te zijn gebaseerd op een in Nederland algemeen aanvaardbare actuariële waarderingsgrondslag. De RJ werkt dit verder niet uit maar sluit daarmee ook niet uit dat de in US-GAAP en IFRS opgenomen methodieken hieraan voldoen.

Uiteraard is de vraag wanneer buitenlandse pensioenregelingen vergelijkbaar zijn met de wijze waarop het Nederlandse pensioenstelsel is ingericht en functioneert. Een belangrijk aspect van deze afweging is de vraag of er in het desbetreffende land sprake is van een zelfstandig en van de werkgever onafhankelijk fonds dat verantwoordelijk is voor de uitbetaling van pensioenen. Andere belangrijke aspecten van het Nederlandse pensioenstelsel zijn:

- de financiering van de pensioentoezegging: de Pensioenwet schrijft voor dat pensioenaanspraken kostendekkend dienen te worden gefinancierd;
- de wijze van bepaling van deze kostendekkende financiering; is deze op een actuair aanvaardbare wijze bepaald? (in Nederland geldt het Financieel Toetsingskader; FTK);
- het bestaan van een actief werkend toezicht op de pensioenfonds uitgevoerd door een onafhankelijk toezichtsorgaan (zoals in Nederland: De Nederlandsche Bank (DNB) en de Autoriteit Financiële Markten (AFM)).

Deze aspecten, die de kern van het Nederlands pensioenstelsel raken, zullen mijns inziens aanwezig moeten zijn in het desbetreffende land voordat sprake kan zijn van een ‘verplichting-aan-de-pensioenuitvoerder-benadering’ bij de verwerking van buitenlandse regelingen.

Voor regelingen die **niet** vergelijkbaar zijn met de Nederlandse regelingen, dient de verplichting ten opzichte van de werknemer te worden bepaald. De RJ bepaalt dat voor dit soort regelingen een beste schatting moet worden gemaakt van de op balansdatum bestaande verplichting en wel gebaseerd op een in Nederland aanvaardbare actuariële waarderingsmethodiek.

De RJ gaat verder niet in op hoe de opvolgende waardeveranderingen moeten worden verwerkt en welke periodotoe-rekenings- en presentatievoorschriften er gelden. De Projected Unit Credit-methode (PUCM) acht ik zeker een in Nederland aanvaardbare methodiek. Omdat de RJ verder niets zegt over de verwerking van de actuariële resultaten, meen ik dat de diverse methoden voor de verwerking van actuariële resultaten zoals opgenomen in RJ 271/IAS 19 of FAS 158 in beginsel mogen worden toegepast. Bijvoorbeeld ten aanzien van het al dan niet gebruik maken van de corridor-methode.⁷ Van belang is verder dat slechts de verwerkings- en waarderingsmethodiek uit deze respectievelijke standaarden hoeft te worden overgenomen. De standaarden (zoals IAS 19) hoeven dus niet integraal te worden toegepast. De onderneming dient bij toepassing van de Richtlijn alle ‘niet met Nederland vergelijkbare’ regelingen op een consistente wijze te verwerken en uiteraard dient de gekozen waarderings- en verwerkingsmethodiek duidelijk te worden toegelicht.

Het is overigens nog steeds mogelijk om alle pensioenregelingen (dus ook de Nederlandse) te verwerken conform US-GAAP of IFRS mits sprake is van een integrale en consistente toepassing van deze standaarden (RJ 271.101).

3.3 Indexaties en toekomstige salarisstijgingen

In Nederland zijn veruit de meeste regelingen gebaseerd op middelloon (DNB, 2010) met daaraan gekoppeld een zekere indexatieambitie. Deze indexatieambitie kent

verschillende vormen variërend van strikt voorwaardelijke indexatie op basis van overrendement tot onvoorwaardelijk indexatie op basis van een bepaalde index (looninflatie of prijsinflatie). Het is derhalve van belang na te gaan in hoeverre rekening moet worden gehouden met de indexatieambitie in de waardering van de pensioenverplichting. Ook hier geldt dat een verplichting op de balans van de rechtspersoon bestaat ten opzichte van de pensioenuitvoerder. Volgens de Nederlandse Pensioenwet zullen onvoorwaardelijk toegekende aanspraken moeten worden gedekt door voldoende in het fonds opgebouwd kapitaal. Indien dit kapitaal niet aanwezig is, bijvoorbeeld omdat de onvoorwaardelijke indexaties nog niet zijn afgefinancierd, zal de rechtspersoon op grond van het bepaalde in de uitvoeringsovereenkomst een additionele koopsom moeten storten. Deze koopsom zal dan, indien deze op balansdatum nog niet is voldaan, als voorziening of schuld op de balans van de rechtspersoon moeten worden opgenomen.

Meer specifiek bepaalt RJ 271.307 het volgende:

“Per balansdatum kan een verplichting bestaan inzake indexatie. Indien verleende indexatie voor rekening van de rechtspersoon komt en op balansdatum nog niet is afgefinancierd, wordt per balansdatum een voorziening opgenomen. Het verlenen van indexatie betekent automatische indexatie of een onvoorwaardelijk besluit daartoe.”

In deze paragraaf wordt een tweetal verschillende indexatiesituaties aangehaald (automatische indexatie respectievelijk een onvoorwaardelijk besluit daartoe). De RJ lijkt hiermee te zeggen dat het begrip “verleende” indexaties in zowel een voorwaardelijk geïndexeerde pensioenregeling (“onvoorwaardelijk besluit”) als een onvoorwaardelijk geïndexeerde pensioenregeling (“automatische indexatie”) van toepassing kan zijn. De vraag kan gesteld worden of dit betekent dat op basis van paragraaf 307 de indexaties van alle onvoorwaardelijk geïndexeerde middelloonregelingen dienen te worden voorzien. Naar mijn mening is dit nadrukkelijk niet het geval. De RJ doelt bij automatische indexatie op de situatie dat vooraf is afgesproken dat pensioenaanspraken zullen worden geïndexeerd op basis van een bepaalde factor, bijvoorbeeld de consumentenprijs-index (cpi). Het is logisch om in deze situatie per balansdatum een inschatting te maken van de verwachte indexatie (op basis van de cpi-index geldend voor dat boekjaar) en een voorziening te treffen voor het nog niet afgefinancierde gedeelte.

Bij voorwaardelijk geïndexeerde regelingen, zal eerst sprake moeten zijn van een besluit van de pensioenuitvoerder die immers eerst dient na te gaan of op basis van de gestelde voorwaarden indexatie mogelijk is. Indien dit besluit vóór het opmaken van de jaarrekening wordt genomen, zal dit

leiden tot het opnemen van een voorziening of schuld indien en voor zover de door de toegekende indexatie opgehoogde aanspraken nog niet zijn afgefinancierd.

Ook indien sprake is van eindloonregelingen geldt voor de Nederlandse regelingen de al besproken 'verplichting-aan-de-pensioenuitvoerder-benadering'. Een verplichting voor (coming) backservice⁸ hoeft alleen door de werkgever te worden opgenomen indien toekomstige salarisverhogingen op balansdatum reeds zijn toegezegd. Dit kan relevant zijn bij meerjarige collectieve arbeidscontracten waarbij salarisstijgingen voor een aantal jaren zijn overeengekomen. In de Nederlandse praktijk zal deze bepaling evenwel geringe gevolgen hebben omdat eindloonregelingen nauwelijks meer voorkomen (DNB, 2010) en indien ze voorkomen vaak buiten cao-regelingen zullen vallen (denk aan specifiek voor het hoger management afgesloten regelingen).

De RJ geeft verder aan rechtspersonen wel degelijk de optie (RJ 271.314) om de pensioenvoorziening op een geprojecteerde basis te bepalen. In dit systeem wordt met behulp van actuariële projecties rekening gehouden met de verwachte verhoging van pensioenaanspraken op basis van loonontwikkeling (zoals bij eindloonregelingen) of prijs- of looninflatie zoals vaak het geval is bij voorwaardelijke en onvoorwaardelijke middelloonregelingen.

3.4 Herstelplannen

Een belangrijk onderwerp sinds de aanvang van de kredietcrisis betreft de verwerking van herstellpremies die samenhangen met de bij DNB in te dienen plannen om het dekkingstekort in te lopen. De vraag is uiteraard of door de pensioenuitvoerder vastgestelde, respectievelijk op basis van een herstelplan verwachte, herstellpremies door de werkgever moeten worden voorzien en als verplichting op de balans moeten worden opgenomen. De RJ bepaalt dat herstellpremies die begrepen zijn in de reguliere premiebetalingen aan de pensioenuitvoerder (bijvoorbeeld, een percentage van het pensioengevend salaris) in beginsel niet hoeven te worden voorzien. Dit wordt alleen anders als uit de uitvoeringsovereenkomst blijkt dat de werkgever aangesproken kan worden voor het herstel van het dekkings- of reservetekort door de pensioenuitvoerder. In dat geval moet een zo goed mogelijke schatting worden gemaakt van het bedrag dat de werkgever zal moeten bijstorten ongeacht of deze bijstorting ineens of via een premieverhoging in rekening van de werkgever zal worden gebracht. De RJ heeft hier voor een verwerkingswijze gekozen waarbij de pensioenfondsen hun eigen verantwoordelijkheid hebben om de dekkingstekorten in te lopen waartoe verschillende sturingsmiddelen kunnen worden ingezet. Pas als uit de uitvoeringsovereenkomst blijkt dat de werkgever voor meer kan worden aangesproken dan alleen het betalen van een reguliere premie, dus feitelijk verplicht

wordt tot het doen van een additionele storting, zal dit leiden tot een voorziening op de balans van de werkgever. Een wat mij betreft terechte benadering gezien het feit dat herstelplannen berusten op afspraken tussen het pensioenfonds en de toezichthouder die niet verplicht openbaar hoeven te worden gemaakt.

Het kan overigens ook voorkomen dat een werkgever los van de uitvoeringsovereenkomst zelf financieel wil bijspringen om het dekkings- of reservetekort te verminderen. Ook in deze situatie kan een additionele verplichting ontstaan.

De belangrijkste elementen van een herstelplan dienen verder te worden toegelicht.

3.5 Pensioenvorderingen

De RJ bepaalt dat een pensioenvordering op de balans dient te worden opgenomen wanneer:

- a. de werkgever beschikkingsmacht heeft over de pensioenvordering;
- b. het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen die de pensioenvordering in zich bergt, zullen toekomen aan de werkgever; en
- c. de pensioenvordering betrouwbaar kan worden vastgesteld (RJ 271.308).

De term beschikkingsmacht impliceert dat op zijn minst een fondsbesluit tot restitutie moet zijn genomen.

3.6 Toelichtingsvereisten met betrekking tot pensioenen

Het spreekt voor zich dat de toelichting van pensioenregelingen in de jaarrekening een belangrijk informatie-element vormt. De pensioenovereenkomst vormt immers een belangrijke secundaire arbeidsvoorwaarde en kan vorm krijgen door een langetermijnpensioentoezegging waaraan voor de onderneming de nodige risico's op bijvoorbeeld premieverhogingen of bijstortingen verbonden kunnen zijn. Mijns inziens dient in ieder geval informatie omtrent de aard van de pensioenregeling en de specifieke financieringsafspraken die tussen de pensioenuitvoerder en de werkgever zijn gemaakt in de jaarrekening te worden opgenomen. Op basis van deze afspraken kan worden afgeleid in hoeverre de werkgever nog het risico loopt tot het doen van additionele stortingen in het geval dat de pensioenuitvoerder geconfronteerd wordt met (dekkings)tekorten. Financieringsafspraken hieromtrent worden vastgelegd in de uitvoeringsovereenkomst en kunnen qua aard zeer uiteenlopen. In de praktijk komen zowel (vanuit het perspectief van de werkgever) 'dichtgetimmerde' uitvoeringsovereenkomsten (geen bijstortingsplicht en gemaximeerde premies) als voor de werkgever zeer risicovolle uitvoeringsovereenkomsten voor. Een voorbeeld van deze laatste categorie betreft een uitvoeringsovereenkomst waarin de werkgever zich

verplicht tot het doen van additionele stortingen indien en voorzover de dekkingsgraad van het ondernemingspensioenfonds lager is dan 115%. Feitelijk stelt de werkgever zich daarmee gedurende de gehele looptijd van de pensioenovereenkomst garant voor een bepaald minimumvermogensniveau van de pensioenuitvoerder. Wat mij betreft een garantie die te allen tijde in de jaarrekening van de betrokken werkgever toegelicht moet worden.

Wat betreft de aard van de pensioenregelingen is het vooral van belang om te weten op welke grondslag het pensioen wordt gebaseerd (in Nederland meestal middelloon) en van welke indexatieambitie wordt uitgegaan, inclusief de wijze waarop deze wordt gefinancierd. In de regel is indexatie voor een groot deel afhankelijk van het gerealiseerde (over) rendement maar soms komt het ook voor dat de werkgever de indexatie dient te financieren indien dit rendement niet toereikend is. Ook wordt in de praktijk onderscheid gemaakt tussen indexatie van door actieven respectievelijk door inactieven (slapers, gepensioneerden) opgebouwde rechten.

De RJ heeft deze informatie-elementen ook als verplichte toelichtingsvereisten opgenomen als onderdeel van paragraaf 324. Het gaat met name om de volgende onderdelen uit deze paragraaf:

- beschrijving van de belangrijkste kenmerken van de pensioenregelingen, waarin in ieder geval is opgenomen de pensioengevende salarisgrondslag (eindloon, middelloon etc.) en de afspraken omtrent indexatie van opgebouwde aanspraken en rechten;
- beschrijving van de belangrijkste kenmerken van de uitvoeringsovereenkomst(en) (Nederland) of soortgelijke financieringsafspraken (buitenland).
- Toetsing op naleving van deze en overige toelichtingsvereisten zal onderdeel zijn van het empirisch onderzoek.

3.7 Overgangsbepalingen en stelselwijziging

Zoals eerder aangegeven heeft de RJ vervroegde toepassing toegestaan vanaf het moment dat de ontwerp-Richtlijn RJ 271.3N op 2 februari 2009 in de openbaarheid verscheen.⁹ Daaruit kan worden afgeleid dat de RJ (ongeacht het nog te ontvangen commentaar) geenszins van plan was om ingrijpende aanpassingen door te voeren in de uiteindelijke definitieve standaard. Ook het tijdstip zal daarbij een rol hebben gespeeld. Op 2 februari zijn veel ondernemingen nog in het proces van jaarafsluiting en zal de jaarrekening nog niet zijn opgesteld. De ruime overgangsbepaling gaf de Nederlandse ondernemingen derhalve de mogelijkheid om de pensioenregelingen reeds in de jaarrekening over 2008 volgens de nieuwe (veel minder complexe) wijze te verwerken. Overigens dient daarbij wel te worden opgemerkt dat het actuariële rapport vaak reeds

in het najaar van het lopend boekjaar door de actuaaris wordt opgesteld zodat in vele gevallen de administratieve last van toepassing van RJ 271.3-oud (de nota van de actuaaris) al was gemaakt.

De overgang van RJ 271.3-oud naar RJ 271.3N geldt als een stelselwijziging die conform RJ 140 moet worden verwerkt en als gevolg waarvan ook de vergelijkende cijfers moeten worden aangepast. Ondernemingen die RJ 271.3N reeds over het boekjaar 2008 willen toepassen dienen derhalve ook de vergelijkende cijfers over 2007 aan te passen.

4 Consequenties van RJ 271.3N voor bestaande Nederlandse regelingen

In deze paragraaf zullen de consequenties voor bestaande Nederlandse regelingen besproken worden voor de verschillende pensioenuitvoerders die op grond van de pensioenwet pensioenregelingen mogen uitvoeren. Tot slot wordt stilgestaan bij beschikbare-premieregelingen.

Regelingen die zijn ondergebracht bij een bedrijfstakpensioenfonds (BPF)

Qua verwerking verandert er niets omdat de BPF-regelingen al onder een RJ-vrijstelling vielen waardoor de betaalde premie reeds als pensioenlast werd verantwoord. Verder komen in een BPF-omgeving additionele verplichtingen (bijstortingen) niet of zeer zelden voor.

Nederlandse regelingen die zijn ondergebracht bij een pensioenverzekeraar

In beginsel geldt het verzekeringscontract als uitvoeringsovereenkomst. Ook hier geldt dat naast de reguliere verzekeringspremie beoordeeld moet worden of uit het verzekeringscontract nog additionele verplichtingen voortvloeien. Bijvoorbeeld, uit hoofde van waardeoverdrachten of uit hoofde van bijstortingen in het gesepareerde depot dat de verzekeraar voor de werkgever aanhoudt. Vele regelingen zijn in de loop van de afgelopen jaren IFRS-proof gemaakt. Dit is een in de markt gehanteerde term die aangeeft dat het pensioenverzekeringscontract door de werkgever als toegezegde-bijdrageregeling (DC) kan worden geclassificeerd. In dat geval zal er geen sprake meer zijn dat de werkgever na het betalen van de verzekeringspremie voor de inkoop van aanspraken uit lopende diensttijd nog geconfronteerd wordt met inhaalpremies of naheffingen die zien op verleden diensttijd.

Nederlandse regelingen die zijn ondergebracht bij een ondernemingspensioenfonds (OPF)

Nederland kent momenteel circa 400 ondernemingspensioenfondsen die zich kenmerken doordat een of meer pensioenregelingen worden uitgevoerd voor een specifieke onderneming. Afgezien van gesloten en/of volledig herver-

zekerde fondsen, voeren de meeste actieve pensioenfondsen een toegezegd-pensioenregeling (DB) uit die de aangesloten onderneming doet meedelen in de actuariële risico's. Het is met name deze groep van ondernemingen (dus aangesloten bij een OPF) die gevolgen zal ondervinden van de overgang van RJ 271.3-oud naar RJ 271.3N door de verschuiving van een verplichting-aan-de-werknemerbenadering (RJ 271.3-oud) naar een verplichting-aan-de-werkgeverbenadering (RJ 271.3N). Om deze reden, alsmede door de goede identificeerbaarheid van deze fondsen in het openbaar register van DNB, hebben we de onderzoekspopulatie gebaseerd op bij de OPFs aangesloten werkgevers.

DC (beschikbare premie) en collectief-DC-regelingen

De Richtlijn heeft in beginsel geen gevolgen voor regelingen die zijn geclassificeerd als DC of collectief DC.¹⁰ Deze classificatie was onder de 'oude' Richtlijn immers mogelijk doordat het premieniveau is vastgezet (defined) en de werkgever niet gedwongen kan worden tot het doen van nabetalingen die betrekking hebben op verleden diensttijd.

5 RJ 271.3N nabeschouwd

De verandering van RJ 271.3 is in meerdere opzichten opvallend te noemen. In de eerste plaats neemt de RJ nadrukkelijk afstand van de IAS 19-methode. De Nederlandse regelingen dienen niet langer volgens een verplichting-aan-de-werknemerbenadering maar volgens een verplichting-aan-de-pensioenuitvoerderbenadering te worden verwerkt. Het verschil in verslaggeving tussen beursgenoteerde en niet-beursgenoteerde ondernemingen neemt hierdoor uiteraard toe. Het doel van de IASB om convergentie te bevorderen tussen haar eigen standaarden en die van nationale regelgevers, wordt derhalve op dit vlak nadrukkelijk niet bereikt. Het is ook opmerkelijk, en dat in de tweede plaats, omdat de RJ in eerste instantie vanaf 2003, weliswaar na een moeizaam proces¹¹, wel de IAS 19-methodiek heeft geadopteerd. Het is de eerste standaard waarbij de RJ na een zelfstandige afweging een eigen weg heeft ingeslagen na een eerdere adoptie van een IFRS-standaard. De verklaring voor deze eigen koers ligt ten dele in het feit dat de RJ sinds 2005 (het jaar waarin IFRS voor de beursgenoteerde ondernemingen verplicht werd op grond van de IAS-Verordening 1606/2002) een meer zelfstandige koers is gaan varen ten opzichte van de IASB.¹² Toch is de belangrijkste verklaring gelegen in het feit dat de RJ meent dat de IAS 19-benadering niet leidt tot zinvolle verslaggevingsuitkomsten. In de inleiding van RJ-Uiting 2009-2 (RJ 2009a) spreekt de RJ uit dat IAS 19, met zijn strikte onderscheid tussen een toegezegd-pensioen- en een toegezegde-bijdrage-regeling, niet langer goed toepasbaar is in de Nederlandse context die zich kenmerkt door risicodeling tussen de betrokken

belanghebbenden. De RJ stapt naar eigen zeggen af van de risicobenadering van IAS 19¹³ en adopteert in plaats daarvan een verplichtingen-benadering.

6 Empirisch onderzoek

6.1 Opzet onderzoek en vaststelling populatie

Het onderzoek richt zich op toepassing en naleving van RJ 271.3N onder een Nederlandse populatie van rechtspersonen. Schoonderbeek en Versteeg (2011) hebben in een soortgelijk onderzoek (gebaseerd op de jaarrekening over het boekjaar 2009) de onderzoekspopulatie ontleend aan het databestand van de Kamer van Koophandel met als selectiecriteria het aantal werknemers. Uit deze selectie konden maar zeer weinig bruikbare jaarrekeningen worden gedestilleerd (van de 1000 ondernemingen werden er uiteindelijk 88 geselecteerd en van deze 88 pasten maar 10 ondernemingen de toegezegd-pensioenverslaggevingsregels toe). In het onderzoek heb ik mij gericht op de populatie die naar mijn verwachting het meest getroffen zal worden door RJ 271.3N en wel de ondernemingen die zijn aangesloten bij ondernemingspensioenfondsen. Belangrijkste reden hiervoor is dat deze ondernemingen geen beroep kunnen doen op vrijstellingen voor het toepassen van de toegezegd-pensioenverslaggevingsregels die wel ter beschikking staan van ondernemingen die aangesloten zijn bij bedrijfstakpensioenfondsen (BPFs). Het grote aantal bij BPF aangesloten ondernemingen was de belangrijkste oorzaak voor het geringe aantal 'hits' in het onderzoek van Schoonderbeek en Versteeg.¹⁴ Om deze reden hebben we ervoor gekozen om de selectie van de onderzoekspopulatie te baseren op de 398 ondernemingspensioenfondsen (OPFs) die in mei 2011 als zodanig stonden geregistreerd in het DNB-toezichtsregister.¹⁵ Vervolgens is onderzocht welke onderneming(en) zijn aangesloten bij deze OPFs. Dat is niet in alle gevallen gelukt omdat:

- a. in de OPFs geen rechten meer worden opgebouwd (gesloten fondsen);
- b. de OPFs in liquidatie zijn, en/of;
- c. de oorspronkelijke sponsor inmiddels niet meer zelfstandig bestaat door faillissement of overname.

Vervolgens zijn de jaarrekeningen van de wel traceerbare aangesloten ondernemingen onderzocht op geschiktheid voor opname in de onderzoekspopulatie. Deze geschiktheid is aanwezig indien de onderneming rapporteert op basis van Titel 9 BW 2 en daarbinnen de toegezegd-pensioenverslaggevingsregels van RJ 271.3-oud zijn toegepast. We zijn daarbij niet verder (in de tijd) teruggegaan dan naar de jaarrekening 2008 omdat in dit boekjaar RJ 271.3N voor het eerst kon worden toegepast en de effecten van de stelselwijziging zichtbaar zouden kunnen worden. Deze exercitie leverde uiteindelijk 53 geschikte jaarrekeningen op. Daarbij dient te worden opgemerkt dat door de in

Nederland geldende deponeringstermijnen (maximaal 13 maanden) de jaarrekening over 2010 dikwijls niet bleek te zijn gedeponeerd. In dat geval hebben we de laatst gepubliceerde jaarrekening (over 2009 en in één geval zelfs over 2008) in de populatie opgenomen indien uiteraard deze op grond van de bovenstaande criteria geschikt bleken te zijn. We verwijzen naar appendix 1 voor de namen van de 53 ondernemingen en het laatste boekjaar van de gedeponeerde jaarrekening in de onderzoeksperiode (tot 1 augustus 2011). In tabel 1 worden de uitkomsten van het selectieproces samengevat en worden de oorzaken voor het niet opnemen weergegeven.

Hoewel de uitval nog steeds aanzienlijk is blijkt 13% van de onderzochte populatie bruikbare jaarrekeningen op te leveren. Met deze 53 bruikbare jaarrekeningen acht ik uitspraken over de kwaliteit van de onderzochte fenomenen representatief voor de Nederlandse rechtspersonen die Titel 9 toepassen en toegezegd-pensioenregelingen hebben ondergebracht bij pensioenuitvoerders. Ik heb immers alle geschikte jaarrekeningen van bij ondernemingspensioenfondsen aangesloten ondernemingen onderzocht en ik heb geen reden aan te nemen waarom bij andere pensioenuitvoerders de onderzoeksuitkomsten een ander beeld te zien zouden geven.

Uit tabel 1 kan verder worden afgeleid dat de optie om binnen RJ 271 de pensioenstandaarden van de IASB (IAS 19) respectievelijk de FASB (SFAS 158) toe te passen (RJ 271.101) in bijna 18% van de gevallen wordt benut. Daarmee blijft deze optie (die ook al in voorgaande RJ 271.3 was opgenomen) in een duidelijke behoefte voor de verschaffers van informatie te voorzien. Deze behoefte zal met name ontstaan indien ter wille van het consolidatieproces een buitenlandse moeder interne rapportering op basis van IFRS of US GAAP verlangt. Opmerkelijk is dat een aantal

ondernemingen geen stelselwijziging heeft doorgevoerd maar op basis van RJ 271.3-oud blijft rapporteren. De meest voor de hand liggende verklaring is dat ze niet expliciet hebben vermeld dat de IAS 19-optie in RJ 271 wordt toegepast. Andere verklaringen zijn dat deze ondernemingen zich niet bewust zijn geweest van de stelselwijziging of dat gebruik is gemaakt van de optie in RJ 271.314 (laatste volzin) door rekening te houden met verwachte toekomstige salarisstijgingen en/of toekenningen van indexatie bij de bepaling van de pensioenverplichting.¹⁶

6.2. Informatie omtrent stelselwijziging

De overgang van RJ 271.3-oud naar RJ 271.3N is een stelselwijziging voor wat betreft de toegezegd-pensioenregelingen omdat de wijze van verwerken en waarderen van dit type regeling (ingrijpend) verandert. Ik verwijs hiervoor naar paragraaf 3 van dit artikel. Een stelselwijziging dient retrospectief, dus inclusief aanpassing van vergelijkende cijfers, te worden verwerkt tenzij een specifieke Richtlijn (i.c. RJ 271) een andere verwerkingswijze voorschrijft of toestaat (RJ 140.208). In de overgangsbepalingen van RJ 271.3N staat slechts dat RJ 140 (Stelselwijzigingen) toegepast dient te worden en daarmee dient dus de retrospectieve verwerkingswijze te worden gevolgd. Deze verwerkingswijze houdt in dat de nieuwe pensioenverslaggevingsregels geacht worden altijd te zijn toegepast. In het geval van de verplichting-aan-de-pensioenuitvoerder-benadering heeft dit als consequentie dat de onderneming zal moeten nagaan wat de stand van de pensioenverplichting per het begin en het einde van het vergelijkend boekjaar bedraagt ten einde de pensioenkosten over het vergelijkende boekjaar op grond van het nieuwe stelsel te kunnen bepalen. De RJ schrijft voor het effect van deze stelselwijziging te presenteren als een rechtstreekse mutatie in het eigen vermogen aan het begin van het boekjaar waarin de stelselwijziging is doorgevoerd. Als de stelselwijziging per 1 januari 2010 is ingevoerd,

Tabel 1 Totstandkoming onderzoekspopulatie

Aantal ondernemingspensioenfondsen op grond van DNB-register		398
Geen aangesloten onderneming gevonden/onderneming failliet/fonds in liquidatie	70	
IFRS toegepast in (geconsolideerde) jaarrekening	98	
Optie in RJ met betrekking tot toepassing IAS 19 wordt benut (RJ 271.101)	40	
Optie in RJ met betrekking tot toepassing US-GAAP wordt benut (RJ 271.101)	31	
Toegezegde-bijdrage (DC)-verslaggeving toegepast	24	
Jaarrekening (2010) nog niet gedeponeerd; RJ 271.3N niet vervroegd toegepast (bijvoorbeeld bij ondernemingen met gebroken boekjaar)	26	
RJ 271.3-Oud wordt voortgezet (geen stelselwijziging)	7	
Jaarrekeningen niet geschikt/niet aanwezig door toepassing art 403/408 BW 2/klein regime	48	
Onderneming aangesloten bij twee OPFs	1	
Totaal niet geschikte/ontbrekende jaarrekeningen van aangesloten ondernemingen		345
Resterende onderzoekspopulatie (bruikbare jaarrekeningen)		53

betekent dit derhalve dat het effect van de stelselwijzing per deze datum moet worden verwerkt.¹⁷

De wet verlangt dat in de toelichting inzicht wordt gegeven in de gevolgen van de stelselwijziging voor het vermogen en het resultaat, aan de hand van vergelijkende cijfers voor het boekjaar of voor het voorafgaande boekjaar (art. 2:384 lid 6 BW). In de wetenschap dat voor het toepassen van de oude regels complexe berekeningen benodigd zijn, ligt het in dit geval zeer voor de hand dat de onderneming de relatief eenvoudige benadering van RJ 271.3N toepast in het vergelijkend boekjaar. Met andere woorden de gevolgen voor het resultaat worden toegelicht aan de hand van het effect dat het nieuwe stelsel heeft als deze reeds in het voorgaande jaar zou zijn toegepast. Deze wijze van toelichting is toegestaan volgens de wet (artikel 2:384 lid 6 BW). Het is dan ook zeer bevreemdend dat de RJ feitelijk deze wettelijke ruimte beperkt door het doen van een stellige uitspraak dat in ieder geval de betekenis van de stelselwijziging voor het vermogen en het resultaat van het boekjaar zelf dient te worden weergegeven. Deze betekenis kan immers niet anders gegeven worden dan door het bepalen van het vermogen en resultaat onder voortzetting van het oude stelsel in het nieuwe boekjaar. Deze systematiek spoort ook niet met de ruime vervroegde toepassingsmogelijkheid die de ontwerp-Richtlijn reeds bood. Wat heeft deze mogelijkheid voor zin indien alsnog een actuair rapport moet worden opgesteld om het effect van de stelselwijziging in het boekjaar zelf te bepalen? Wat mij betreft slaat de RJ hier de plank mis en verbiedt zij in strijd met haar eigen strategienota (RJ, 2006, pag. 2) een mogelijkheid (expliciete optie) die de wet biedt.

In de tabel 2 wordt weergegeven in welk boekjaar de ondernemingen zijn overgegaan. Gebroken-boekjaar-ondernemingen zijn in deze tabel opgenomen op basis van begindatum boekjaar. Dus de jaarrekening van een onderneming met boekjaar 1 juli 2008 – 30 juni 2009 valt in de categorie 2008.

Tabel 2 Eerste boekjaar waarin RJ 271.3N is toegepast

Boekjaar	Aantal	Percentage van populatie
2008	20	38%
2009	24	45%
2010	9	17%
Totaal	53	100%

Een zeer aanzienlijk aantal ondernemingen (38%) heeft al gelijk de eerste mogelijkheid (boekjaar 2008) aangegrepen om over te gaan naar het nieuwe systeem. Bedacht dient te worden dat de ontwerp-Richtlijn pas op 2 februari 2009 is

Tabel 3 Keuze omtrent de methode van het berekenen van het effect van de stelselwijziging op het vermogen en het resultaat

Wijze van berekenen effect stelselwijziging	Aantal	Percentage
Aanpassing van vergelijkende cijfers aan de hand van RJ 271.3N	40	75%
Aanpassing van cijfers boekjaar aan de hand van RJ 271.3-oud	7	13%
Beide methodes worden toegepast	2	4%
Geen toelichting effect stelselwijziging gegeven	4	8%
Totaal	53	100%

gepubliceerd. Ook in 2009 is volop van de vervroegde toepassing gebruik gemaakt zodat nog maar 17% resteert voor het boekjaar waarin RJ 271.3N verplicht moet worden toegepast. Van de vervroegde toepassingsmogelijkheid is derhalve dankbaar gebruik gemaakt hetgeen gezien de administratieve verlichting van het nieuwe stelsel in de lijn der verwachtingen lag.

Uit tabel 3 blijkt dat de stellige uitspraak van de RJ voor het overgrote deel niet wordt nageleefd hetgeen ongetwijfeld in de bovenstaande kritiek zijn verklaring vindt. In de tabel 4 wordt de naleving van de overige toelichtingsvereisten inzake de stelselwijziging van de pensioenverslaggevingsregels samengevat.

In het algemeen kan op basis van tabel 4 worden geconcludeerd dat de mate van naleving van de toelichtingsvereisten van wisselende kwaliteit is. Hierbij dient ook bedacht te worden dat de door de RJ gestelde vereisten grotendeels volgen uit de meer algemeen geformuleerde wettelijke toelichtingsvereisten van artikel 2:384 lid 6 BW. De vermelding van de betekenis van de stelselwijziging voor de

Tabel 4 Naleving van de overige toelichtingsvereisten inzake de overgang van RJ 271.3-oud naar RJ 271.3N

	Ja	Nee	Percentage conform RJ 140
Vermelding aard en inhoud stelselwijziging inclusief reden van stelselwijziging (RJ 140.213)	46	7	87%
De toegepaste wijze van het verwerken van de effecten van de stelselwijziging (RJ 140.214)	49	4	92%
De betekenis van de stelselwijziging voor het vermogen en ¹⁸ resultaat (RJ 140.214)	37	16	70%
De betekenis van de stelselwijziging voor individuele posten (RJ 140.214)	11	42	21%

individuele posten is een door de RJ toegevoegde vereiste die maar zeer matig wordt nageleefd. Bij deze uitkomst stellen we wel als kanttekening dat de individuele posten door de aard van de stelselwijziging voor de hand liggen. Deze zal de pensioenkosten in de winst-en-verliesrekening en de pensioenvoorziening in de balans raken.

Acht ondernemingen hebben alleen de betekenis vermeld voor of het resultaat (vier ondernemingen) of het vermogen (vier ondernemingen). Eveneens acht ondernemingen (53-37-8) hebben derhalve niets gezegd over de betekenis van de stelselwijziging op het vermogen en resultaat.

Figuur 1 Royal Cosun, Jaarrekening 2010, pag. 37/38.

CIJFERS TER VERGELIJKING

In overeenstemming met Richtlijn voor Jaarverslaggeving 271.3 ('RJ 271.3') verantwoordt Cosun met ingang van 2010 de pensioenen op basis van de verplichtingenbenadering en niet meer op basis van de risicobenadering. De aan de pensioenuitvoerder te betalen premie wordt als last in de winst-en-verliesrekening verantwoord.

Het verschil tussen de berekende verplichting voor pensioenen en andere uitgestelde beloningen op basis van de gewijzigde RJ 217.3 regelgeving en de verplichting gewaardeerd op basis van de voorheen toegepaste grondslag, is verwerkt een stelselwijziging.

Effect op winst-en-verliesrekening:

	Jaarrekening 2009	Effect stelselwijziging RJ 217.3 Pensioenen	Cijfers ter vergelijking 2009
Personeelskosten	206,9	16,9	223,8
Bedrijfsresultaat	93,4	-/- 16,9	76,5
Belasting op resultaat uit gewone bedrijfsuitoefening	-/- 17,9	4,3	-/- 13,6
Nettoresultaat	59,4	-/- 12,6	46,8

Effect op de balans:

	Jaarrekening 2009	Effect stelselwijziging RJ 217.3 Pensioenen	Cijfers ter vergelijking 2009
Financiële vaste activa	54,8	-/- 2,3	52,5
Vorderingen en overlopende activa	258,9	-/- 20,5	238,4
Vorraden	428,6	1,9	430,5
Voorzieningen	99,7	-/- 7,3	92,4
Saldo via eigen vermogen	732,4	-/- 13,6	718,8

STELSELWIJZIGING PENSIOENEN

Tot 1 januari 2010 vonden de verwerking en waardering van pensioenregelingen plaats aan de hand van hun kenmerken en risico's. Bij regelingen waarbij de onderneming alleen de verplichting had om de overeengekomen bijdragen te betalen aan het pensioenfonds, de zogeheten toegezegde blijdrageregelingen, was de in de verslagperiode te verwerken pensioenlast gelijk aan de over de periode verschuldigde pensioenpremie. Bij alle andere regelingen, de toegezegde pensioenregelingen, werd de nettoverplichting uit hoofde van de regeling bepaald door een schatting te maken van de pensioenaanspraken die werknemers hadden opgebouwd in ruil voor hun diensten in de verslagperiode en voorgaande perioden. Deze pensioenaanspraken werden gediscoteerd om de contante waarde te bepalen, en de actuele waarde van de fondsbeleggingen werd hierop in mindering gebracht. De berekening werd uitgevoerd volgens de 'projected unit credit'-methode.

In 2009 heeft de Raad voor de Jaarverslaggeving een nieuwe Richtlijn 271.3 over pensioenen gepubliceerd. Uitgangspunt van de nieuwe Richtlijn is dat voor alle pensioenregelingen de te verwerken pensioenlast in principe gelijk is aan de verschuldigde pensioenpremie, tenzij sprake is van additionele verplichtingen op balansdatum. Deze Richtlijn dient met ingang van 1 januari 2010 te worden toegepast, wat heeft geleid tot een wijziging in de grondslagen voor waardering en resultaatbepaling.

De wijziging in waarderingsgrondslagen heeft het vermogen per 1 januari 2010 negatief beïnvloed voor een bedrag van EUR 13,6 miljoen. Dit hangt samen met de vrijval van het pensioenactief welke onder de oude waarderingsgrondslagen moest worden aangehouden (verantwoord onder vorderingen en overlopende activa), vrijval van pensioenvoorzieningen en vrijval van belastinglatenties (verantwoord onder financiële vaste activa en voorzieningen). Geactiveerde personeelskosten in de voorraad nemen toe als gevolg van hogere pensioenlasten in 2009. De ter vergelijking opgenomen winst-en-verliesrekening over 2009 is in verband met voornoemde grondslagwijziging aangepast. Als gevolg daarvan is het gepresenteerde nettoresultaat over 2009 EUR 12,6 miljoen lager dan in de jaarrekening 2009 gepresenteerd.

In figuur 1 wordt een ‘best practice’ gepresenteerd inzake de toelichting op de stelselwijziging. Royal Cosun geeft mijns inziens een duidelijke en goed gestructureerde toelichting op de stelselwijziging, inclusief de gevolgen voor de individuele posten van de jaarrekening.

Tot slot is het kwantitatieve effect van de stelselwijziging onderzocht. Dit om een beeld te krijgen van het relatieve belang van het cumulatieve effect van de stelselwijziging op het vermogen respectievelijk het (jaar)effect van de stelselwijziging op het resultaat. De genoemde effecten van de stelselwijziging zijn afgezet tegen het eigen vermogen respectievelijk het bedrijfsresultaat van de onderneming. Er is gekozen voor het bedrijfsresultaat omdat dit een robuustere grootheid is dan bijvoorbeeld het nettoresultaat. De laatste grootheid heeft als nadeel dat deze niet zelden negatief is dan wel in omvang zeer gering waardoor het gemeten procentueel effect van de stelselwijziging sterk kan worden beïnvloed.¹⁹ In tabel 5 zijn de resultaten weergegeven.

Tabel 5 Procentueel effect van de stelselwijziging ten opzichte van het eigen vermogen respectievelijk het bedrijfsresultaat

Effect stelselwijziging op:	Eigen vermogen		Bedrijfsresultaat	
	Aantal	% populatie (n = 41 ²⁰)	Aantal	% populatie (n = 41 ²¹)
0-1%	18	44%	17	41%
1-5%	11	27%	10	24%
5-10%	5	12%	2	5%
10-15%	0	0%	3	7%
Meer	7	17%	9	22%
Totaal	41	100%	41	100%*

* Noot: door afrondingsverschillen telt deze kolom niet op tot 100%

Het geringe financiële effect van de stelselwijziging is in eerste instantie wellicht opmerkelijk te noemen en lijkt in contrast te staan met de ophef die is ontstaan na de incorporatie van IAS 19 in RJ 271.3-oud. Het sop lijkt de kool toch nauwelijks waard geweest te zijn. Het geringe effect is evenwel te verklaren door het feit dat nagenoeg alle ondernemingen gebruik hebben gemaakt van de winstegaliseringsmechanismen (de mogelijkheid om actuariële resultaten uit te stellen, ook als ‘corridor-benadering’ aangeduid) die RJ 271.3-oud biedt (Ter Hoeven en Vromans, 2005). Verder beperkt deze RJ 271.3-oud de mogelijkheid om pensioensurplusen op de balans te activeren indien deze surplusen niet ter beschikking kunnen of zullen komen van de onderneming²². Deze bepalingen in de oude standaard zorgen ervoor dat enerzijds de pensioenvoorziening wordt

gedempt en dat anderzijds de pensioenkosten dichterbij de betaalde pensioenpremie (en daarmee de pensioenkosten volgens RJ 271.3N) zullen komen te liggen. Een andere verklaring voor het uit tabel 5 blijken geringe effect bestaat mijns inziens uit het feit dat pensioenvoorziening ten opzichte van het balanstotaal relatief bescheiden is. Dit bleek bijvoorbeeld uit het onderzoek van Ter Hoeven en Vromans (2005) waarin het effect van de overgang van NL GAAP naar IFRS op de pensioenposten in de jaarrekening over 2004 werd gemeten. De onderzochte ondernemingen moesten overgaan van een verplichtingenbenadering (volgens de Richtlijnen effectief vóór 2005; RJ 271-2002) naar IAS 19. Een spiegelbeeldige stelselwijziging dus ten opzichte van dit onderzoek.

In een aantal gevallen is het effect op zowel het vermogen als het resultaat evenwel materieel te noemen. Hanteren we immers een grens van 5% op het vermogen en (bedrijfs) resultaat dan komt ongeveer een derde van de onderzoekspopulatie boven deze drempel uit.

7 Toelichting van de pensioenregelingen in de jaarrekening

In paragraaf 3.6 is het belang van een adequate toelichting al aan de orde gekomen. Informatie over de aard en financieringswijze en daaruit voortvloeiende financieringsrisico's acht ik belangrijke elementen voor de gebruikers van de jaarrekening. In deze paragraaf presenteren we de uitkomsten van het onderzoek naar de mate van naleving van de toelichtingsvereisten.

RJ 271.324 kent de volgende onderverdeling van de toelichtingsvereisten:

- algemene vereisten: informatie over de grondslagen en de belangrijkste kenmerken van de relevante overeenkomsten; de wijze van uitvoering en de dekkingsgraad van de pensioenuitvoerder;
- de in de winst-en-verliesrekening verantwoorde premie;
- informatie over een eventuele additionele verplichting (indien een pensioenvoorziening is opgenomen); de sectie van de toelichtingen is ook relevant als er buitenlandse regelingen zijn die volgens de verplichting-aan-de-werknemer-benadering moeten worden verwerkt;
- informatie omtrent (eventuele) pensioenvorderingen.

Verder moet conform RJ 140 nog informatie worden verstrekt over de effecten van eerste toepassing. De naleving hiervan is behandeld in de vorige paragraaf.

In tabel 6 worden de uitkomsten van de naleving van de algemene toelichtingsvereisten gepresenteerd.

De lage scores in tabel 6 vinden hun oorzaak in het feit dat er te weinig ondernemingsspecifieke informatie wordt gepresenteerd. Terwijl de algemene grondslagen over het

Tabel 6 Naleving van de algemene toelichtingsvereisten

Toelichtingsvereiste:	Ja	Nee	Percentage conform RJ 271
De bij de bepaling van het vermogen en resultaat gehanteerde grondslagen met betrekking tot de pensioenlasten en de pensioenvoorzieningen	51	2	96%
Beschrijving van de belangrijkste kenmerken van de pensioenregelingen, waarin in ieder geval is opgenomen de pensioengevende salarisgrondslag (eindloon, middelloon etc) en de afspraken omtrent indexatie van opgebouwde aanspraken en rechten	24	29	45%
Beschrijving van de belangrijkste kenmerken van de uitvoeringsovereenkomst(en) (Nederland) of soortgelijke financieringsafspraken (buitenland)	12	41	23%
De wijze waarop de pensioenregelingen zijn ondergebracht bij de pensioenuitvoerder	28	25	53%
De per balansdatum van toepassing zijnde dekkingsgraad, of een schatting hiervan, van de pensioenuitvoerder waar de regelingen zijn ondergebracht	14	39	26%

algemeen adequaat en soms zelfs uitgebreid worden beschreven, wordt dit niet gevolgd door een beschrijving van de belangrijke kenmerken van de relevante pensioencontracten. De vermelding bijvoorbeeld dat de pensioentoezegging is gebaseerd op leeftijd, salaris en aantal dienstjaren is ontoereikend in de beschrijving van door de RJ bedoelde belangrijke kenmerken. De belangrijkste kwalitatieve bevindingen naar aanleiding van het onderzoek naar de algemene toelichtingsvereisten zijn verder de volgende:

- Ondanks het feit dat RJ 271.324 letterlijk verlangt dat afspraken omtrent indexatie worden vermeld wordt dit maar weinig nageleefd. Dit is teleurstellend omdat bij middelloonregelingen de indexatie-ambitie en de wijze van financiering van deze indexatie belangrijke kenmerken zijn;
- In de verplichtingenbenadering van de RJ is de uitvoeringsovereenkomst tussen onderneming en pensioenuitvoerder een belangrijk document. Belangrijke kenmerken van deze overeenkomst (bijvoorbeeld: wijze van bepaling pensioenpremies, wijze van financieren indexaties, bijstortingsverplichtingen, maximering premies) worden niet of nauwelijks vermeld waardoor de gebruiker geen

inzicht verkrijgt in de door de onderneming gelopen kasstroomrisico's van de pensioentoezegging.

- Onvoldoende is aangegeven of de bij de ondernemingspensioenfonds ondergebrachte aanspraken herverzekerd zijn; deze informatie is van belang vanwege het risicoprofiel en biedt tevens een verklaring voor het ontbreken van een dekkingsgraad.

In tabel 7 worden de uitkomsten van de naleving van de specifieke aan de pensioenvoorziening gestelde toelichtingsvereisten gepresenteerd.

Nadrukkelijk dient te worden vermeld dat deze toelichting feitelijk alleen maar benodigd is indien additionele verplichtingen in een voorziening respectievelijk als last in de winst-en-verliesrekening zijn verantwoord. In 26 jaarrekeningen troffen we geen pensioenvoorziening aan waardoor deze vereisten niet van toepassing zijn. Vaak komen de in de pensioenvoorziening opgenomen additionele verplichtingen voort uit buitenlandse pensioenregelingen die niet onder de Nederlandse pensioenwet vallen. De lage score op het element 'additionele lasten' laat zich verklaren doordat in jaarrekeningen onvoldoende onderscheid wordt gemaakt tussen enerzijds de

Tabel 7 Naleving van de toelichtingsvereisten indien een pensioenvoorziening is opgenomen (n = 27)

Toelichtingsvereiste:	Ja	Nee	Percentage conform RJ 271
Beschrijving van de per balansdatum bestaande verplichtingen waarvoor een pensioenvoorziening is opgenomen	23	4	85%
De methode van waardering van de per balansdatum opgenomen pensioenvoorziening	17	10	63%
Belangrijkste actuariële grondslagen, indien van toepassing	9	18	33%
Een verloopoverzicht van de pensioenvoorziening	25	2	93%
De in de winst-en-verliesrekening verantwoorde additionele pensioenlasten	7	20	26%

pensioenpremies die als gevolg van de verplichting-aan-de-pensioenuitvoerder-benadering als last zijn genomen en anderzijds de lasten die voortkomen uit additionele verplichtingen.

De RJ vereist tevens dat de belangrijkste kenmerken van ingediende herstelplannen worden toegelicht. Het was niet te beoordelen of bij het ontbreken van informatie over herstelplannen in de jaarrekening dit al dan niet terecht was. In een enkel geval kon op basis van de vermelde dekkingsgraad van het pensioenfonds wel vermoed worden dat er een herstelplan aanwezig zou moeten zijn maar stond er niets vermeld in de jaarrekening. In andere gevallen troffen we wel enige informatie aan over herstelplannen maar ook deze informatie was vaak generiek van aard. Herstelplannen hoeven overigens niet door de pensioenfondsen gepubliceerd te worden hetgeen het onderzoek op dit aspect bemoeilijkt.

De vraag kan gesteld worden of de gebrekkige toelichting wellicht zijn oorzaak vindt in materialiteitsoverwegingen (het ontbreken van een materieel belang). Deze verklaring staat in schril contrast met het feit dat meer generieke elementen van de toelichting wel degelijk aanwezig zijn. Verder vormen pensioenen een belangrijke arbeidsvoorwaarde die in ieder geval in Nederland stevig moeten worden gefinancierd. En juist op grond van de financieringsafspraken tussen fonds en werkgever kunnen kasstroomrisico's ontstaan voor de werkgever. Het is van belang op te merken dat een verplichting tot bijstorten als gevolg van tekortsituaties bij het pensioenfonds een materieel element vormt, evenals overigens een bepaling in de uitvoeringsovereenkomst die de onderneming vrijstelt van deze plicht.

Figuur 2 Ortec International BV Jaarrekening 2009²³, pag. 22

Personeelskosten

De toegezegd pensioenregeling is in de vorm van een middelloonregeling. De jaarlijkse pensioenopbouw voor het ouderdomspensioen dat ingaat op 65 jarige leeftijd bedraagt 2%. Tijdens actieve diensttijd is er een verplichting tot indexatie van reeds opgebouwde pensioenen.

Voor ingegane en premievrije pensioenen is er geen verplichting aanwezig tot indexatie. De dekkingsgraad van Stichting ORTEC Pensioenfonds bedraagt per 31 december 2009 116% (per 31 december 2008: 92%). Een herstelplan is van toepassing. De belangrijkste maatregel is een verhoging van de pensioenpremie. De huidige uitvoeringsovereenkomst met het pensioenfonds is in werking getreden op 1 januari 2008 en heeft een onbepaalde looptijd. Op basis van de uitvoeringsovereenkomst is de pensioenpremie gemaximeerd op 15%.

Een best practice op alle eerdergenoemde aspecten heb ik niet aangetroffen in de 53 onderzochte jaarrekeningen. Hier volgt er een aantal die op deelaspecten als best practice kunnen worden geduid.

Ortec geeft specifiek de indexatiebepalingen in het pensioenreglement weer en maakt daarbij onderscheid tussen de door actieve en inactieve deelnemers opgebouwde rechten. Tevens wordt melding gemaakt van het herstelplan van het pensioenfonds, de belangrijkste sturingsmaatregel, de gevolgen voor de premie en het maximum van deze premie. Het verdient verder aanbeveling te vermelden of de onderneming een bijstortingsplicht heeft. Ook acht ik het raadzaam te vermelden aan welke salarisgrondslag het premiepercentage is gekoppeld (waarschijnlijk op basis van het pensioengevend salaris; de 15% is vermoedelijk het werkgeversgedeelte van de premie).

De ANWB (zie figuur 3) geeft een specifieke beschrijving van de per balansdatum bestaande verplichtingen waarvoor een pensioenvoorziening is opgenomen. Het verloop van deze voorziening wordt verder in het overzicht naar aard van de mutatie inzichtelijk gemaakt. Tevens wordt een verklaring gegeven voor de (materiële) afname van de pensioenkosten ten opzichte van het voorgaande boekjaar.

8 Conclusies en aanbevelingen

De belangrijkste conclusie uit bovenstaand onderzoek is dat specifieke kenmerken van pensioencontracten (de belangrijkste kenmerken van het pensioenreglement en de uitvoeringsovereenkomst) slecht worden toegelicht in de jaarrekening. De gebruikers van de jaarrekening krijgen daardoor onvoldoende inzicht in de risico's die de onderneming loopt uit hoofde van het aan de werknemers toegezegde pensioen. Belangrijke specifieke kenmerken die thans onderbelicht blijven zijn het al dan niet aanwezig zijn van een bijstortingsplicht (uitvoeringsovereenkomst), wijze van premievaststelling en/of -maximering (uitvoeringsovereenkomst), indexatieambitie- en de financiering daarvan (pensioenreglement en uitvoeringsovereenkomst) en specifieke informatie over het herstelplan en de gevolgen van deze plannen voor de door de werkgever te betalen premie en mogelijke additionele stortingen van werkgeverszijde.

Verder hebben veel ondernemingen gebruik gemaakt van de mogelijkheid om RJ 271.3N vervroegd toe te passen. Dit lag ook in de lijn der verwachting gezien het feit dat de verplichtingenbenadering van RJ 271.3N gemakkelijker toepasbaar is voor in ieder geval de regelingen die onder de Nederlandse pensioenwet vallen.

Figuur 3 ANWB, jaarrekening 2010, pag. 36/37/41

Aan het eind van 2010 lag de dekkingsgraad met 100,5% in lijn met het herstelplan, dat ultimo 2009 door De Nederlandsche Bank werd goedgekeurd. Verwacht wordt, dat de centrale werkgevers- en werknemersorganisaties en de overheid in 2011 een akkoord zullen bereiken over de toekomst van de pensioenen. Om de continuïteit van de pensioenen van haar werknemers te borgen zal de ANWB haar pensioenreglement aanpassen aan de belangrijkste uitgangspunten van dit akkoord, een en ander uiteraard in nauw overleg met de bonden.

De te betalen pensioenpremies voor het verslagjaar komen direct ten laste van de verlies- en – winstrekening.

Uitsluitend voor de (onvoorwaardelijke) verplichtingen inzake pensioenen wordt per balansdatum een voorziening gevormd. Deze bestaat per ultimo 2010 uit de volgende componenten:

- Verplichtingen tot herstelbetalingen;
- Onvoorwaardelijke indexatie pensioenen van actieve deelnemers die nog niet afgefinancierd zijn.

Het verloop van de voorziening voor pensioenregelingen en de voorziening voor overige regelingen personeelsbeloningen is als volgt weer te geven:

(bedragen in duizenden euro's)

	Pensioen	Overige regelingen	Totaal 31 december 2010	Totaal 31 december 2009
Stand per 31 december voorgaand jaar	13.578	30.424	44.002	76.029
Effect stelselwijziging	14.737	9.473-	5.264	29.535-
Stand per 1 januari na stelselwijziging	28.315	20.951	49.266	46.494
Onttrekking in verband met betalingen herstelplan, indexatie en nagekomen facturatie	21.850-	-	21.850-	17.546-
Onttrekking in verband met af financiering VUT-en stamrecht	-	3.993-	3.993-	10.090-
Dotaties	510	992	1.502	30.408
Vrijval Uit hoofde van schattingswijziging	-	3.343-	3.343-	-
Dotaties en onttrekkingen boekjaar	21.340-	6.344-	27.684-	2.772
Stand per 31 december	6.975	14.607	21.582	49.266

De pensioenkosten dalen ten opzichte van 2009 met ongeveer € 29 miljoen. De oorzaken hiervan zijn:

- het herstelplan van het pensioenfonds, waaruit een last in 2009 voortvloeit van € 11 miljoen;
- de CAO verhoging in 2009, die leidt tot een onvoorwaardelijke indexatie van pensioenen en daarmee tot hogere premies in 2009 (€ 14 miljoen) en
- de affinanciering van de VUT verplichting (€ miljoen) in 2009.

Daarnaast in in 2010 door een schattingswijziging € 3 miljoen vrijgefallen.

Dat Nederlandse ondernemingen vaak deel uitmaken van een internationaal netwerk bewijst het feit dat bijna een vijfde deel van de onderzochte populatie IAS 19 of FAS 87/158 toepast in zijn jaarrekening hetgeen door de RJ expliciet wordt toegestaan.

We hopen dat deze bijdrage ondernemingen en accountants ertoe aanzet de belangrijkste bepalingen van de pensioencontracten in de jaarrekening te vermelden met name vanuit het perspectief van de door de werkgever gelopen risico's op premieverhogingen en bijstortingen. Deze vermelding wordt gezien de huidige lage dekkingsgraden van de uitvoerende pensioenfondsen zeker relevant voor de gebruiker van de jaarrekening. Het maakt immers veel uit of een onderneming een premiemaximum zonder bijstortingsplicht is overeengekomen of dat zij verant-

woordelijk is voor het aanzuiveren van mogelijke dekkings-of reservetekorten. We achten informatie hieromtrent van groot belang voor de gebruiker van de jaarrekening. ■

Prof. dr. R.L. (Ralph) ter Hoeven RA is partner op het vaktechnisch centrum van Deloitte Accountants en hoogleraar externe verslaggeving aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij is tevens voorzitter van de redactie van Het jaar 2010 verslagen.

Noten

1 De auteur dankt Siebe Lutgendorff en Patrick Hemmelder voor hun waardevolle bijdrage aan het empirisch onderzoek.

2 Nederlandse ondernemingen genoteerd op een door de Europese Unie gereguleerde beurs dienen immers te voldoen aan IFRS (in hun geconsolideerde jaarrekening).

3 Deze waarderingbasis wordt ook wel aangeduid met de *projected unit credit methode* (PUCM); een methode waarin een projectie moet worden gemaakt van het waarschijnlijk uit te betalen pensioen, rekening houdend met toekomstige salarisstijgingen en indexaties. Ook op deze op de toekomst gerichte methode bestond en bestaat veel kritiek omdat deze niet overeen zou komen met het beginsel van bestaande verplichtingen (*present obligations*) zoals IFRS die kent.

4 Uiteraard geldt een uitzondering voor regelingen in eigen beheer.

5 In Nederland zou artikel 105, lid 2 van de Pensioenwet als uitgangspunt kunnen dienen. Hierin is bepaald dat het fondsbestuur de belangen van de verschillende bij het fonds betrokken partijen evenredig moet behartigen.

6 Voor een uitgebreidere beschouwing op (gewenste) conceptuele pensioenbenaderingen: zie Ter Hoeven, 2011.

7 Toepassing van de coridormethode geeft ondernemingen de mogelijkheid om actuariële resultaten uit te stellen. De coridormethode of -benadering houdt in dat actuariële winsten en verliezen niet in de winst-en-verliesrekening worden opgenomen voor zover ze cumulatief niet groter zijn dan het grootste bedrag van 10% van de pensioenverplichting en 10% van de reële waarde van de fondsbeleggingen. Voor zover ze wel groter zijn dan deze coridor worden ze opgenomen in de winst-en-verliesrekening over de verwachte gemiddelde resterende dienstperiode van de werknemers die deelnemen aan de regeling.

8 In de toekomst door stijging van de salarissen

te verwachten verhogingen van pensioenen over verstreken diensttijd.

9 Dit is ongebruikelijk omdat immers nog commentaar op het RJ-ontwerp kon worden ingediend. Dit was overigens tot 14 maart 2009 mogelijk.

10 Een collectieve DC regeling (CDC) is een collectief uitgevoerde toegezegde-bijdrageregeling. De achterliggende gedachte bij een CDC-regeling is dat de rechtspersoon jaarlijks een premie beschikbaar stelt, waarbij de deelnemers, als collectief, vanuit deze beschikbare middelen een toegezegd-pensioenregeling trachten te financieren. Indien de middelen voor de uitvoering van de regeling tekort schieten is het principe hierbij dat niet de rechtspersoon aangesproken zal worden, maar dat het tekort door de deelnemers collectief wordt gedragen. Het onlangs in de Stichting van de Arbeid afgesloten pensioenakkoord gaat ook uit van deze gedachte.

11 Zie bijvoorbeeld: RJ, 2003, p. 5.

12 Zie ook de Strategienota die de RJ op 8 april 2005 heeft gepubliceerd en waarin de RJ de adoptie van IFRS in de Nederlandse Richtlijnen als minder vanzelfsprekend acht.

13 Bedoeld zal zijn 'ongedeelde' risico-benadering waarbij wordt uitgegaan van de veronderstelling dat het risico hetzij door de werkgever hetzij door de werknemer wordt gedragen.

14 Van de 88 ondernemingen uit de selectie van Schoonderbeek en Versteeg bleken er 65 (74%) aangesloten te zijn bij bedrijfstakpensioenfondsen.

15 Een pensioenfonds moet zich bij zijn op-richting melden bij de Nederlandsche Bank (DNB). Alle pensioenfondsen met zetel in Nederland staan ingeschreven in een register dat kan worden ingezien op de website van DNB (www.dnb.nl) onder het tabblad toezicht. In het zoekregister van de pensioenfondsen kunnen ondernemings-pensioenfondsen separaat worden geselecteerd.

16 De toepassing van deze optie krijgt dan vorm door voorzetting van RJ 271.3-oud vanuit de

gedachte dat ook in dit stelsel rekening wordt gehouden met toekomstige salarisstijgingen en/of indexaties van opgebouwde rechten.

17 IFRS volgt een meer zuivere retrospectieve benadering. Daarin dienen de effecten van de stelselwijzing zichtbaar te worden gemaakt per *het begin van* het vergelijkende boekjaar (i.c. 1/1/2009). Feitelijk betekent dit dat volgens IFRS het cumulatief effect van de stelselwijzing twee keer dient te worden gepresenteerd (begin en ultimo vergelijkend boekjaar).

18 Vier ondernemingen hebben alleen de betekenis voor het resultaat vermeld. Ook vier ondernemingen hebben alleen de betekenis voor het vermogen vermeld.

19 Het bedrijfsresultaat heeft verder als voordeel dat deze vóór het belastingeffect wordt gepresenteerd. Dit is consequent met de effecten van de stelselwijziging waarin het belastingnadeel of -voordeel ook niet wordt meegenomen.

20 Deze 41 ondernemingen bestaan uit de 37 ondernemingen uit tabel 4 plus de ondernemingen die slechts het effect op het vermogen hebben toegelicht.

21 Deze 41 ondernemingen bestaan uit de 37 ondernemingen uit tabel 4 plus de ondernemingen die slechts het effect op het resultaat hebben toegelicht.

22 Deze restrictie op het activeren van pensioensurplussen wordt ook wel aangeduid met de term '*asset ceiling*'. We verwijzen naar Ter Hoeven en Vromans, 2005.

23 De jaarrekening over 2010 was ten tijde van het uitvoeren van het onderzoek nog niet gepubliceerd.

24 Ten tijde van het empirisch onderzoek heeft de rechtspersoon alleen een voorlopige jaarrekening over het boekjaar 2009 gedeponneerd. We hebben besloten om uit te gaan van de laatst goedgekeurde en van een accountantsverklaring voorziene jaarrekening (i.c. boekjaar 2008).

Literatuur

- De Nederlandsche Bank (DNB) (2010), *Statistisch Bulletin*, juni.
- Hoeven, R.L. ter (2011), Pensioenverslaggeving in beweging, een reflectie op de onderliggende en gewenste concepten van pensioenverslaggevingsregels voor de werkgever, in: A.H. van der Boom, M.N. Hoogendoorn, R. van der Wal en L.L. Scholte (redactie), Toezicht op inzicht, Liber Amicorum aangeboden aan prof. dr. M.A. van Hoepen RA (pp. 157-170), Rotterdam.
- Hoeven, R.L. ter, en J. Bout (2009), Het fenomeen collectieve DC-regelingen in de context van de (in)ternationale verslaggevingsregels voor ondernemingen; Risicoverhulling of risicoreflectie in de jaarrekening van de werkgever?, *Tijdschrift voor Pensioenvraagstukken*, aflevering 1 (februari), pp. 6-12.
- Hoeven, R.L. ter, en A. Laning (2010), Het echeq van de internationale pensioenverslaggevingsstandaard (IAS 19) in Nederland verklaard; een conceptuele en empirische duiding aan de hand van de 'shared risk'-pensioenregelingen, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 84, no. 12 (december), pp. 649-657.
- Hoeven, R.L. ter, en A.Vromans (2005), Pensioenen en de overgang naar IFRS, in: R.G. Bosman, C. Camfferman en R.G.A. Vergoossen (redactie), *Het jaar 2004 verslagen; onderzoek jaarverslaggeving Nederlandse ondernemingen* (pp. 77-103), Amsterdam/Deventer: NIVRA, Kluwer.
- Raad voor de Jaarverslaggeving (2003), *Richtlijn 271 Personeelsbeloningen*, juli.
- Raad voor de Jaarverslaggeving (2005), Strategienota, 8 april; zie: www.rjnet.nl.
- Raad voor de Jaarverslaggeving (2006), RJ-Uiting 2006-2: Addendum bij Strategienota 2005 'Richtlijnen voor de jaarverslaggeving'; zie: www.rjnet.nl.
- Raad voor de Jaarverslaggeving (2009a), *RJ-Uiting 2009-2: ontwerp-Richtlijn 271.3 Personeelsbeloningen - Pensioenen*, 2 februari; zie: www.rjnet.nl.
- Raad voor de Jaarverslaggeving (2009b), *RJ-Uiting 2009-6: Richtlijn 271.3 Personeelsbeloningen - Pensioenen*, 27 april; zie: www.rjnet.nl.
- Schoonderbeek, W.J. en F.N.J. Versteeg (2011), Nieuwe verslaggevingsregels pensioenen weinig nagevolgd, *ControllersMagazine*, vol. 25, no. 2 (februari), pp. 26-29.

Appendix 1 Definitieve onderzoekspopulatie

Meest recente boekjaar tijdens onderzoeksperiode (tot 1 augustus 2011)

A&O Services B.V.	2010
Alcan Holdings Nederland B.V.	2010
Alliance UniChem B.V.	2009/2010
ANWB B.V.	2010
Ashland Industries Nederland B.V.	2009
Audax B.V.	2010
AVEBE	2009/2010
BDO Holding B.V.	2010
Blue Sky Group	2010
BN International B.V.	2010
Brocacef Holding	2009/2010
Capgemini N.V.	2010
CoopCodis U.A.	2010
Coram International B.V.	2010
Cordares Holding NV	2010
Dairy Trading International B.V.	2010
Damen Shipyards Group N.V.	2010
De Goudse N.V.	2010
De Hoop Terneuzen B.V.	2010
De Nederlandsche Bank NV	2010
DHV Holding B.V.	2010
Eastman Chemical B.V.	2010
Ferro (Holland) B.V.	2009
Fluor Europe B.V.	2009
Forbo NL Holding B.V.	2010
Ford Nederland B.V.	2010
Gazelle Holding B.V.	2010

General Electric International (Benelux) B.V.	2009
Georgia-Pacific Nederland B.V.	2010
Givaudan Nederland B.V.	2009
Helvoet Holding B.V.	2010
Henkel Nederland B.V.	2009
Diversey B.V.	2009
Koninklijke Coöperatie Cosun U.A.	2010
Koninklijke Wagenborg	2009
Koppers Netherlands B.V.	2010
KSB Nederland	2010
Kuwait Petroleum Nederland	2009/2010
Lloyd's Register Nederland B.V.	2009/2010
Monsanto Holland BV	2008/2009
Monuta Verzekeringsgroep NV	2010
MRC Transmark Group BV	2009
NautaDutilh NV	2010
Ortec International B.V.	2009
Stichting Centraal Bureau Rijvaardigheidsbewijzen (CBR)	2010
Stichting Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium	2010
Trespa International BV	2010
Troost Pernis Groep B.V.	2009
Unipat Holding B.V.	2008 ²⁴
UWV	2009
VVV Nederland BV	2010
Wärtsilä Nederland	2010
WPG Uitgevers BV	2010